

О истинитости историјских представа

Оно о чему би историчар с лакоћом могао говорити, ја сам се потрудила да запишем да бих овде прочитала. Надам се да због тога неће бити мање занимљиво.

Већ је постало опште место наводити да ко зна прошлост може ићи у будућност и не правити стално исте грешке – не вртети се укруг, другим речима. Често нам је то кроз медије и наглашавано у последњих тридесетак година. Морам признати да нисам приметила да је то имало видног ефекта.

Једино, изгледа да смо добро утувили да седимо на раскрсници путева, па смо изградили неколико корисних премда наоко прилично замршених саобраћајних петљи. Вероватно по узору пре свега на Италију као место укрштања култура и раса („сви путеви воде у Рим“), а и Грчку као нама културно најближу, своје петље и раскрснице обогаћујемо и другим садржајима: ако се преко наше територије прелази, односно ако се њом пролази, то треба да буде благотворно на првом месту за саму земљу. Култура и туризам су се разгранали и лепо напредовали, па су се чак и криминалци заинтересовали за археолошка налазишта, а и почели се запошљавати по музејима као обезбеђење. Вероватно су схватили ону поруку о прошлости и будућности. Корона је ипак свима помрсила рачуне.

Да се вратим на прошлост коју треба познавати, велико је изненађење да похлепни странци изгледа нису они од којих нам прети највећа опасност (иако сигурно чекају негде у позадини), већ ми сами и наша нетолеранција, алавост (у неким културнијим земљама би се то звало похлепа), болесна амбиција и корумпираност. Да нисмо прошли сав онај пакао од деведесетих наовамо, било би необично што не постоји снага којом би се друштво сâмо одупрло таквим пороцима, и без државних институција. Овако смо препуштени ћудима масе, увек жељне хлеба и игара и спремне да некога сруши а некога уздигне – иако ће и њега срушити у своје време с једнако неухватљивим разлозима какви су били и први.

Ја верујем да је то резултат неистините слике коју о својој прошлости негујемо, управо тог незнања на које нам се често скреће пажња али се никад не наводи шта је то што треба знати а ми не знамо. Помало онако како се деци прича породична историја, па се води рачуна о дечјем узрасту, а оне неке тешке и мучне ствари се представљају тако да дете схвати да је то 'нешто' за породицу било велико искушење и тежак период, али ће можда тек као одрасла особа добити све делове слагалице - иако ће неретко и тад сам(а) морати да се потруди да их сложи на одговарајући начин или да негде ван свог приватног света пронађе недостајуће делове.

Потрудивши се тако око својих представа, између 2011. и 2014. саставила сам низ текстова под заједничким насловом Махјонг, управо о необичним или у широј јавности мање познатим чињеницама из прошлости.

Има историјских раздобља или догађаја који слове за кључне а чије се дубље проучавање заобилази или се унеколико продубљује али без нових тумачења, што изненађује у још већој мери. Оно се обогаћује појединостима у смислу друштвене историје, обичаја, начина одевања и сличног, што је врло лепо и занимљиво, и сигурно јесте добродошло, да деци а и свима осталима приближи раније епохе, да их учини нечим што нам свима припада као нека врста шире породичне прошлости.

Та изучавања, међутим, осим у најкрупнијим цртама још увек не дају објашњења кључних односа што леже у основи битних историјских токова који су нас провели кроз дуг период националне трагедије, донели нам обнову и препород, да на крају стигнемо у необичну социјалну и историјску позицију у којој се сада налазимо - или је то тако за широку и нестручну јавност. Зачудо, у креирању наше друштвене климе, а и политике, има и правих историчара, оних који добро знају како ствари стоје иако се у јавним иступима изгледа држе начела да „истину није говорити свим људима“. То је можда могло бити корисно у нека ранија времена, када је био потребан фронт против завојевача, али данас, у доба општих грађанских (и бирачких) права тако нешто може бити погубно. Можемо остати инфантилни, с масама зачараним бајкама о националној историји, о великашима „проклетих душа“ – као да

су било где великаши били богобојазнији и као да су у оно време уопште могли бити другачији. Такве масе се препуштају и најбаналнијој манипулацији.

Наше историјске представе су састављене од стереотипа као што су, на првом месту, онај о архи-издајнику Вуку Бранковићу и необузданом пустахији Краљ(евић)у Марку. То су две веома крупне личности наше националне историје. За Бранковића историчари признају да се ни по чему не може извести закључак да је издао кнеза Лазара. Могло би бити једино да је изневерио краља Марка – и он, а и сам кнез Лазар, уз сву осталу властелу у истом табору. Византија и Бугарска су у време катастрофе на Марици већ биле у извесном вазалном односу према Турцима, и браћи Мрњавчевићима нико није притекао у помоћ – дакле, ни цар Урош (који је Мрњавчевиће и надживео, а умро у децембру исте 1371. године), али ни византијски цар који се о позиве деспота Угљеше оглушио упркос томе што је деспот својевремено одрекао подршку уздизању српске цркве у ранг патријаршије, политичком потезу краља а затим цара Душана, и покајнички пришао Цариграду.

Ти су односи доста замршени, а забуна је утолико већа што су имена су често симболична и изведена из положаја. Ту је затим и низ невероватних брачних перипетија самог краља Марка (непризнатог, дакле, а ускоро и турског вазала), након отпуштања његове сестре Оливере из брака са Ђурђем Балшићем непосредно после Маричке битке. Сигурно би било занимљиво да нам неко све то расподе и прикаже све познате и мање знане везе и односе током те епохе, уместо онога што нам се исувише дуго нуди као једна статична слика, реплика Тајне вечере. Сва се наша осећања ангажују, фокусирају, поклањају само и искључиво кнезу Лазару и његовим витезовима иако је трагедија и већа и сложенија – иако се, опет историчари, слажу да је битка на Марици кључ турског продора у Европу. Вукашин Мрњавчевић је тада био краљ, крунисани савладар цара Уроша, а Марко можда већ млади краљ, свакако његов наследник. Вазални однос је био редован исход великих битака – уосталом, и сами Лазаревићи су на крају такав однос прихватили. Њима се то прашта. Без сумње зато што су државнички стег од Високог Стевана преузели Бранковићи, осудивши се тако, парадоксално, на вечно наше подозрење и оспоравање.

Мрњавчевићи нам се редовно приказују као некаква опскурна породична група однекуд из приморја, уздигнута малтене краљевским хиром. Испоставља се, међутим, ако се мало заинтересујете и потрудите, да сâмо њихово име говори о високој функцији и положају у краљевској администрацији, и то чак не ни самог Мрњаве, оца Вукашиновог и Угљешиног, већ и његовог оца, Мрњана (*Mergnanus*), финансијског канцелара (*camerarius*) или на српском, *казнаца* у служби краља Стефана Уроша I и краљице Јелене (Анжујске) на двору у Требињу – дакле, неколико краљевских епоха¹ пре него што су у време босанског освајања 1326. напустили Хум. Касније су по свој прилици подржавали краља Душана у покушају да ту територију поврати, и најзад су из Благаја преведени на његов двор. Један руски историчар тврди да је Мрњавино име било Ненад а да је оно под којим је познат надимак изведен из функције његовог оца.

У доба пред Косовску битку реч је, дакле, не само о узмицању од вазалства агарјанског, већ и о ономе што је редовна појава у Европи тога доба – о борби за власт и прерасподели територија. Сигурно се зато краљ Марко јавља као митски лик националног јунака, јер не може и од потомства бити одбачен – јер то није праведно. Ипак, с таквом шаблонском представом о сопственој историји, и инсистирањем на архетипу издаје и издајника пласираном према потреби каснијих епоха, ми смо инфантилизовани и подложни наивном и емотивном препуштању утицају манипулатора. Да боље познајемо изнијансираност тих историјских односа, препознали бисмо у историјским личностима људе, могли боље да их схватимо и да увидимо да њихови односи, њихове моралне дилеме немају много везе с оним што је нама запало у део да решавамо. Страх од нечије амбиције обнављања Душановог царства звучи нереално а сама идеја заиста фантастично.

Оно што је донекле добро и што је извесна олакшавајућа околност у читавој операцији око наше тајанствене историје, јесте што су бајке такав склоп слика и симбола да се не могу саставити без истине. Тако је више него бомбастичан мит о

¹ Пре Стефана Уроша III Дечанског а после Стефана Уроша I владали су краљеви Стефан Драгутин и Стефан Урош II Милутин.

Краљевићу Марку одушак и правдање, пред нама и пред сени тог несрећног непризнатог и трагичног краља који се, насупрот свом поетском лику који је као из *Асџерикса и Обеликса*, поставио сасвим у складу с добом у коме је живео. Имао је ипак, рекло би се, необичну идеју да обеснажи понижење отпуштања своје сестре из брака после катастрофе на Марици – једном игром са две жене и тастом (ако сам добро схватила) – скоро као *rock'n'roll*. Можда је и тако заслужио свој митски шарм. Погинуо је, као што је познато, у бици на Ровинама 1395. када су се на истој страни, турској, с њим борили и Господин Константин (Дејановић) и Стефан Лазаревић. Против њих, у табору краља Жигмунда Луксембуршког и влашког војводе Мирче, (највероватније) два његова брата, Димитрије и Андрија. Дмитар је постао угарски властелин, жупан Зарандске жупаније и кастелан града Вилагоша, Андрији се после 1399. губи траг.

Ефекат признате историје био би да се у данашње време трага, не за идеалима прошлости који би требало да су ванвременски као рајско насеље, већ за не мање жељеним просторима правде за овоземаљске грађане који се у оквирима данашњих односа могу досезати једино кроз грађанску слободу и пристојан живот. Ако остварујући своја људска права задржите неокрњене грађанске слободе могли бисте имати пристојан живот и уз релативно скромне материјалне могућности. Као у она нека давна времена која у свима буде носталгију иако су била све само не романтична. Овако смо изгледа осуђени на играње у песку, привидно безбедно и без сагледивих последица.

Када је већ тако, прочитаћу вам три своја афоризма из збирке „Јупике не важи“:

- Нисмо ми мацји кашаљ. Три су се царства о нас олупала – на првом месту, српско.
- Само кренете од претпоставке да имате посла с идиотом и – на магарцу сте!
P.S. Ако је за утеху, као што сваки коњ није исти, тако није исти ни сваки магарац.

Баксуз

- Оно што нам је најтеже обично избегавамо. Зато на крају управо са тим морамо да се суочимо. Онда мислимо како смо посебно несрећни, јер, ето, сад морамо управо оно што нам је најтеже.

Закључак: Треба бити умерен у свему, па и у ономе што нам је најтеже!

Бојана Николетић

2022.

ISTINITOST ISTORIJSKIH PREDSTAVA ILI KAKO PRED DEDU PRAZNIH RUKU – 15 MINUTA SA BOJANOM /Danga TV – 8. jan. 22

<https://youtu.be/6tWaMp4Src8>

Video prezentacija teksta O POTREBI ZA KRATKOM PRIČOM sastavljenog povodom razgovora na TV Danga :

<https://www.instagram.com/p/CYBIzatpBtd/>

<https://youtu.be/wVgxuB4cakc>